

LEBIS

We know
books

MIHAELA ALBU

DAN ANGHELESCU

IN HONOREM
CONSTANTIN ERETESCU

Craiova, 2023

Cuprins

Argument 5

Mihaela Albu

Proza lui Constantin Eretescu sau... în căutarea timpului
trecut 8

Din exil, privind ... Cu ochii în zare 20

Constantin Eretescu: Jurnalul ca veghe a înstrăinării
simbolice 30

Constantin Eretescu și Jurnalul ca veghe între
două „lumi” 38

Străin – „dincolo” 44

Mihaela Albu în dialog cu Constantin Eretescu 51

Un nume, un autor, un destin: Constantin Eretescu 69

Fragmente de istorie contemporană în scrisori 76

Dan Anghelescu

Constantin Eretescu și Exilul de după exil 86

Seniori ai culturii – Constantin Eretescu sau farmecul secret al
fiecărei clipe 92

Capcana – O carte a exilului de după exil 108

Constantin Eretescu: Curriculum Vitae 122

Constantin Eretescu a debutat în literatură cu romanul *Noaptea* (Editura Hiat, 1998); în 1995 publicase *Jurnalul de emigrație Pensiunea Dina* (Editura Fundația Culturală Română, București). A urmat în 1999 romanul *În căutarea Alexandrei* (Editura Cartea Românească, București). În anul 2000, la Criterion Publishing, *Dezvăluirile târzii ale unui pretins martor ocular*, piesă în trei acte); în 2001 *Party cu un ceas mai devreme* (Editura Universal Dalsi, București) și *Pasărea de fier și fluturii* (Editura Cartea Românească, București)³.

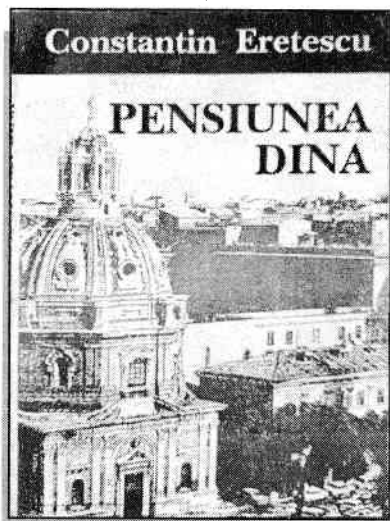
Tema (firească) a condiției scriitorului român silit să se expatrieze este permanent pusă în cărțile sale în umbră de cea a înțelegerii din perspectiva prezentă a vieții în condițiile totalitarismului din țara pe care a părăsit-o.

Pe coperta a doua a colecției „Forum”, în care a apărut *Jurnalul de emigrație*, găsim răspunsul la falsa întrebare („dacă scriitorii care trăiesc în afara granițelor României continuă să aparțină literaturii noastre?”) pusă adesea în presa literară din țară: „Există în lume, împinși dincolo de hotarele țării de împrejurările drepte și uneori dramatice, un număr de scriitori care aparțin literaturii române pentru că scriu cei mai mulți în limba română, pentru că scriu din interiorul unei tradiții și unei culturi românești nealterate, pentru că ei înșiși se consideră scriitori români.”⁴ (s.n.)

³ Între timp, Constantin Eretescu a mai publicat romanele *Dragă Maria* (2009), *A doua naștere* (2012), *Capcana* (2022).

⁴ C. Eretescu însuși declară că se consideră în continuare scriitor român, chiar dacă trăiește (și scrie) în altă țară: „Aparțin culturii în care m-am format. N-am fost tentat să renunț la limba română.” (v. interviul cu

Multe dintre cărțile acestor scriitori se bazează pe experiența legată de părăsirea țării sau de adaptarea la noua „viață”. Cu alte cuvinte, prezentul narațiunii nu se poate constitui decât din permanentele căutări ale trecutului în așteptarea viitorului.

Această experiență o vom regăsi, pentru început, în două dintre cărțile pe care Constantin Eretescu le-a publicat după plecarea din România – Jurnalul ținut în Italia, țară de tranzit (*Pensiunea Dina*), dar în special din romanul *În căutarea Alexandrei*.

Cum se anunță în titlu, în prima carte, autorul aplică tehnica jurnalului intim, adevărul fiind condiția *sine*

qua non a unei astfel de întreprinderi. Cea de a doua este însă o operă de ficțiune care concurează realitatea, dar nu o copiază.

Aceste două cărți pe care îmi propun să le prezint în continuare se completează perfect una pe cealaltă, luminând un adevăr, propriul adevăr, pe care dorește să-l transmită autorul care le semnează. Din paginile jurnalului de emigrație, intitulat *Pensiunea Dina*, cititorul va ghici cu ușurință că autorul a scris dintru început cu

Mircea Anghelescu, publicat în volumul *Exilul ca metamorfoză*, ed. Spandugino, 2023).

intenția precisă de a-l publica. Jurnalul precedă romanul, dar nu numai în ordinea cronologică a apariției, ci și ca idee tematică. Personajul fictiv Martin Husar (din roman) a trecut pesemne și el printr-o astfel de „stație” intermediară cum este Pensiunea Dina, „stație” în care omul Constantin Eretescu a așteptat viza de intrare în America. După propria observație, acesta era locul în care „nu e timp nici de bine, nici de rău”, locul de tranzit, cel care închide trecutul, dar încă nu prevede viitorul.

Fiecare dintre cei doi naratori parcurge un drum – cel „real”, către America, este deocamdată ipotetic; în roman, Martin Husar reface drumul invers, către România totalitară (încă!), dar scopul este de a afla adevărul despre moartea mamei sale. „În căutarea Alexandrei” devine un fel de traseu inițiativ, de vreme ce fiul încearcă să afle și să dezvăluie fețe ascunse ale trecutului, să cunoască împrejurările și mai ales pe adevărații vinovați de uciderea curajoasei avocate care fusese Alexandra Husar. „Căutând-o pe Alexandra”, Martin Husar reînvie, prin amintire, un timp care nu poate (și nu trebuie) să fie uitat. Acesta este și rostul inserării numeroaselor povești care stopează (uneori prea des) firul narativ principal. Ca tehnică, romanul pare a se baza de la început pe un fel de sistem al păpușilor rusești, al povestirii în povestire.

O poveste o cheamă pe alta, iar naratorul nu găsește încă drumul drept către ideea centrală. Dar o și mai sugestivă asociere se poate face cu un fluviu care are nevoie de zeci de pâraie pentru a se forma. În prima parte a romanului, fluviul curge încă „indecis”, cu greu parcă își mărește albia din firele secundare. Narațiunea principală nu este prea clară încă. Abia în a doua parte fluviul și-a

găsit făgașul, rar mai primește afluenți, iar aceștia sunt dintre cei veniți să susțină stabilitatea narațiunii principale. Povestirile colaterale determinaseră în prima parte un fel de reacție în lanț. Fraze de tipul „să-ți spun o poveste” declanșează imediat o altă povestire, care se inserează, la rândul său, în prima și așa mai departe... Altădată, după sistemul proustian al „madeleinei”, un simplu miros apropie o amintire, iar corelația dintre diferite arome cheamă un lanț de amintiri.

Autorul știe să actualizeze însă trecutul și prin mijloace lingvistice, utilizând majoritatea verbelor la timpul prezent. Și astfel, bariera temporală se estopează în conștiința personajului principal, dar și a cititorului invitat să cunoască prezentul narațiunii din perspectiva timpului trecut. Chiar și replici, fragmente de dialog păstrate în amintire sunt inserate absolut normal în scene dialogale din prezentul relatării. Și astfel, dialogul pare a se continua peste timp din altă perspectivă, dar mai ales cu altă înțelegere a sensurilor cuvântului. Alteori, acesta este întrerupt de inserții narative, dar continuă apoi ca și cum ar fi fost înregistrat, narațiunea având rol explicativ.

Relatarea drumului înspre țara de origine echivalează cu refacerea traseului invers, memoria ajutându-l pe Martin Husar să descopere, să afle, să înțeleagă. Dacă atunci când este vorba de prezent, este preferată relatarea unor fapte, momente, personaje, trecutul se reveală prin analiză. În „istoria” vieții Alexandrei și a soțului ei, Horia Husar, naratorul inserează un fragment amplu despre întâlnirea celor doi, prilej cu care introduce numeroase și pertinente reflecții asupra situației României de dinainte de război, asupra situației Basarabiei, în special. Istoria țării se reface

prin detalierea vieții particulare. Gabriel Mavrodin, tatăl Alexandrei, povestește episodul incendierii bibliotecii sale de către soldații sovietici, dar permanent relatarea este însoțită de comentarii și interpretări. Dialogul se dezvoltă firesc, cu argumente pro și contra, naratorul conducând însă cititorul către propriul punct de vedere:

„Acum, după ce vedea cu ochii lui pereții goi ai bibliotecii, ezita să mai spună ceva. Se lăsă liniște. Husar încercă să-și închipuie încăperea aceea plină cu rafturi de cărți, cotoarele lor de piele. /.../ Gavrilă Mavrodin trăise o tragedie la care asistase neputincios. De ce nu le-ai explicat? Întrebă. Cui? Rușilor. Soldaților încartiruiți. Erau sovietici. Care-i diferența? Deputatul întoarse capul și îl privi lung. Mă tem, domnule, că dumneata nu înțelegei nimic, spuse în cele din urmă cu părere de rău.”

După o pauză în care sunt notate gesturile și gândurile tânărului Horia Husar, dialogul continuă:

„Erau și ruși și sovietici? Se trezi întrebând, sau numai sovietici? Sunt puțin încurcat, mărturisii cu o voce moale. Sovietici e o naționalitate? Poți să spui sovietic așa cum spui englez sau turc? E o stare de spirit, îl lămurii deputatul. O ideologie. Un fel de Rus la pătrat.”⁵

Aflarea adevărului este țelul drumului făcut de Martin Husar înapoi în România, dar și „drumul” naratorului înapoi înspre trecut. Cititorului i se sugerează chiar un simbol al „ghemului cu multe fire”. Există întotdeauna mai multe fețe ale adevărului, dar esența rămâne una singură – țara pe care o părăsise personajul,

⁵ Constantin Eretescu, *În căutarea Alexandrei*, Ed. Cartea Românească, 1999, p. 84.

ca și cea pe care o regăsește (dominate de totalitarismul comunist) ni se dezvăluie ca un spațiu al absurdului.

Încet, încet, cum am arătat, naratorul își schimbă tehnica și utilizează mult mai rar procedura inserării povestirii în altă povestire. O posibilă explicație, o „cheie” a abundenței poveștilor o găsim undeva pe parcursul romanului:

„Situția semăna cu Legenda regelui Akaf, care continua să trăiască atâta timp cât Farlimas își spunea povestea.”⁶

Alexandra și lumea ei și, în paralel, Madeleine, iubita lui Martin (ucisă în final pentru acțiunile ei subversive în scopul eliberării țării natale) trăiesc în conștiința cititorului atâta timp cât naratorul își amintește și spune cât mai multe povești despre ele. Vorbind despre ceva sau cineva îl menții în memorie, îi prelungești, cu alte cuvinte, viața, dar îl și înțelegi. „În căutarea Alexandrei” și, cum se deduce, al doilea film narativ fiind „în căutarea Madeleinei”, naratorul parcurge un drum al aflării și cunoașterii unor destine emblematice, dar și drumul căutării și cunoașterii de sine.

Cele două cărți se completează și prin perspectiva pe care o propun. Jurnalul nu descrie un drum, o schimbare, cu alte cuvinte, ci observații socio-psihologice asupra unui eșantion uman care așteaptă plecarea spre libertate. Ca și cel care scrie Jurnalul, și oamenii aceștia pot spune că „în spatele aerogării rămâne o parte atât de mare din viața mea și totuși mă despart de ea ca de un străin; la câteva ore de drum începe ceva ce se va numi de aici înainte *noua mea viață*, pe care o întâmpin fără vreo bucurie aparte.” Membrii grupului au o psihologie

⁶ Idem, *op. cit.*, p. 205.

oarecum asemănătoare, determinată de opțiunea comună de a părăsi țara de origine. Sunt totuși oameni foarte diferiți, dar cel care îi descrie este un fin observator, vede și le găsește unitatea în diversitate și are un acut simț de observație. Deși implicat în destinul grupului, trăind chiar momente de incertitudine legate de eliberarea vizei, analistul, printr-o superioară capacitate de detașare, reușește să interpreteze situația extremă în care se aflau într-o notă umoristică, sau chiar umoristico-parodică. Așteptarea se dovedește un bun prilej de a vizita Roma, iar diaristul, pe lângă detalii turistice, ne comunică și propriile reflecții (mai mult sau mai puțin ironice). Demn de citat este pasajul care se referă la Fundația Drăgan: „Cred că există o oră din zi când umbra statuii împăratului coboară din vârful celebrei colonne, intră pe fereastra Fundației și mângâie fotoliul din fața scaunului directorial. Și cei doi, care au cunoscut numai partea victorioasă a vieții, stau față în față și bănuiesc că numără bani.”⁷

„Personajele” reale, a căror viață povestită pe scurt o întâlnim notată în paginile jurnalului, ar fi putut fi trecute oricând în narațiunea romanului. Numai că ei pleacă, părăsesc aeroportul, în timp ce Martin Husar intră pe această „poartă” și trăiește o experiență mult mai dramatică. În „salonul de oaspeți”, în care este sechestrat un timp, el rememorează și retrăiește o parte din viața de dinainte de plecare.

Așadar, din grupul compact cazat în pensiune, se desprinde rând pe rând câte un destin. Portretele, prin

⁷ Constantin Eretescu, *Jurnal de emigrație*, p.35.

detaliul fizic semnificativ, prin câteva succinte amănunte despre viața legată în special de opțiunea părăsirii țării, notarea unor eșantioane de dialog etc., demonstrează abilitatea narativă a autorului. *Pensiunea Dina* ar putea astfel servi ca un argument în plus oricărui cercetător care susține încadrarea jurnalului în categoria mai largă a romanului. Și aceasta deoarece între realitatea descrisă într-un jurnal (la persoana întâi) și ficțiunea în marginile realului (la persoana a treia, dar nu de puține ori chiar la persoana întâi) distanța nu este prea mare. O demonstrează Constantin Eretescu în cele două cărți pe care le-am prezentat aici, au demonstrat-o deja alți scriitori, romancieri și autori de jurnale deopotrivă.

P.S.

În tema generală a căutării trecutului pot fi încadrate și piesa *Povestirile târzii ale unei pretins martorului ocular*, dar și proza care dă titlul volumului *Pasărea de fier și fluturii*. Aceasta din urma merită amintită fie și numai pentru ideea de a transpune istoria noastră recentă pe tiparele basmului. De la numele personajului principal – Mărgărit – și până la căutarea (cu succesul eliberării) soarelui, aluziile la eposul popular sunt foarte clare și vizibil voite de către autor.

Întregul mini-roman este, de fapt, o parabolă a Revoluției duse de tinerii din România în 1989. Desigur, parabola se sprijină pe real și astfel romanul se constituie dintr-un permanent „du-te vino” de realitate și fantezie, coroborate într-o valoare de simbol. Subiectul trimite la realitatea evenimentelor din '89: un grup de tineri studenți la Drept (desigur!), la acea facultate în care se

studia numai teoretic ce ar fi trebuit să se realizeze practic, conspiră să intre în palatul păzit, ca orice palat, de lei. Doar că aceștia erau vii și numai adormiți uneori (mai mult sau mai puțin) cu somnifere! Printre tineri, dar destul de ezitant la început, este Mărgărit, Făt Frumosul ce va reuși să lupte cu pasărea de fier, să o doboare și să îi ia oul în care ascunsese soarele, lumina, cu alte cuvinte, iar prin extensie – libertatea.

Simbolistica generală a „fluturilor” care se luptă cu „pasărea de fier”, a frumuseții și gingășiei ce se află în primejdie permanentă de a fi distrusă de forța puterii absolute, chiar dacă în final pasărea este cea doborâtă, este depășită în plan general de o alta: „din trupul mort al păsării ieșeau viermi care se târau în toate direcțiile.”⁸ Dacă fluturii ies din viermi, frumosul se bazează pe urât, înseamnă că nesfârșitul ciclu al naturii nu poate fi oprit? Înseamnă că nu mai există speranță?

Și în toate acestea se adaugă generalul-șef (și ca simbol), general care „se zice că putea să se transforme în ce dorea el”, iar „potrivit unuia dintre zvonurile care circulă prin oraș, s-a metamorfozat în soarele care ne ține pe toți în viață și ne încălzește oasele.”⁹

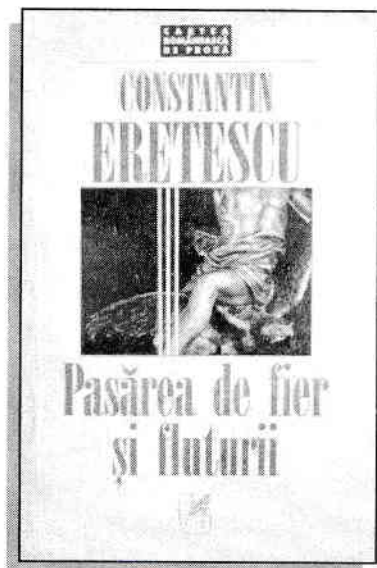
Pesimismul și chiar tragismul ideii finale nu mai are nevoie de comentarii. Poate numai de alte exemple:

Dar leii de la ușa principală erau cei care intraseră cu adevărat în legendă. Se aflau de altfel la vedere, nu trebuia să faci altceva decât să treci pe stradă și să arunci o privire. Așezați întotdeauna față în față, cu botul pe labe, verigile

⁸ C. Eretescu, *Pasărea de fier și fluturii*, ed. Cartea Românească, 2001, p. 149.

⁹ Idem, *op. cit.*, p. 135.

mari din jurul gâtului, ancorate cu lanțuri în piatra zidului, îi împiedicau să părăsească platforma din dreptul intrării.

Păzeau ușa, gata să sfâșie pe oricine ar încerca să intre în clădire. Acesta era motivul pentru care nimeni nu încerca acest lucru. Era o prostie, un sacrificiu inutil. Rutina zilelor suferea totuși o schimbare o dată pe săptămână, joi la ora 12:00. Generalul leilor deschidea atunci ușa dublă de la intrare, cărând cu el două ciozârte de vită. În clipa în care simțeau mirosul cărnii, animalele săreau în picioare. Apucau halca și minute în șir nu se mai auzeau

decât plescăielile lor. Apoi se instalează liniștea. Leii dormeau fiindcă generalul presăra carnea cu somnifer. O îndatorire înscrisă în lista atribuțiilor. Avea să doarmă astfel cu capul pe labe până la ora cinci fix. Acelea erau orele de audiență. Puțin după aceea, câte unul se aventura și trecea printre cei doi lei pentru a dispărea în spatele ușilor, urmat de îndată de alții. Cei mai mulți își înfrânau totuși dorința pentru că în mai multe rânduri se produsese incidente care nu fuseseră prevăzute. Cel mai adesea s-a întâmplat ca somnul indus să nu dureze atât cât fusese calculat. S-au căutat firește explicații. Una din cauze, probabil că cea mai importantă, era vitalitatea sălbăticiunilor. O alta – calitatea somniferelor. N-a fost exclusă nici posibilitatea ca eroarea să pornească de la generalul leilor. Acesta era o fire poetică, scria de altfel versuri

patriotice, dar și lirică intimistă și era posibil să uite să presare tot medicamentul peste ciozvărte. Acela mai suferea și de insomnie și s-a bănuțit că le-ar economisi pentru el însuși, după cum se putea să nu le pună din simplă curiozitate, ca să vadă ce are să urmeze. După ce lucrul acela s-a petrecut de câteva ori, puținii care își mai făceau curaj nu întârziiau prea mult și pe la ora două nu mai găseai picior de civil prin fortăreață. Erau mai mult disperații, cei care voiau cu orice preț să-l vadă pe generalul-șef, mai fiecare voia să-l roage câte ceva. Oricum, incidente aveau loc destul de des, cam o dată la două săptămâni, iar poveștile despre lei și despre generalul lor deveniră legende pe care le puteai auzi și de la școlarii din clasele primare, povești care au contribuit și ele la faima istoriilor celorlalte despre fortăreață și despre generalul-șef, căruia i se dusesse vestea că, ajuns la maturitate, putea să descurce situațiile cele mai încâlcite, să rezolve teoreme de matematică nerezolvabile, dar, de asemenea, să împace oameni despărțiți de ani de zile, să găsească obiecte și să facă minuni. Toate acestea și încă multe altele, dacă aveai norocul să-l găsești, ceea ce nu era ușor, fiindcă, din câte aflase, nimeni până atunci nu izbutise să-l vadă ca să i se adreseze direct. Partea derutantă este că, priviți de departe, leii semănau cu sculpturile acelea de piatră atât de populare într-o vreme.

(Cronică publicată în „Romanian Journal”, Vol. IV, nr. 165, 14 iun. 2000, republicată în vol. Citind la New York scriitori români, ed. Axa, Botoșani, 2002. Prefață Mircea A. Diaconu)